

RECENZJE – REVIEWS

Przegląd Archeologiczny
Vol. 67, 2019, pp. 313-316
PL ISSN 0079-7138
DOI: 10.23858/PA67.2019.013

Bogusław Gediga, Anna Józefowska, *Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski*, Wrocław 2018, tom 1: ss. 281, ISBN 978-83-949882-9-6; tom 2: ss. 506, ISBN 978-83-951450-0-1; tom 3: ss. 561, ISBN 978-83-951450-1-8.

Trzytomowa publikacja, rozpoczynająca cykl „Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski”, przedstawia obszerny zasób materiałów źródłowych pozyskanych w trakcie prowadzonych w latach 2006-2008 badań wykopaliskowych na cmentarzysku ciałopalnym w Domasławiu na Dolnym Śląsku. Stanowisko to już teraz można zaliczyć do tych, których odkrycie zmienia dotychczasowe postrzeganie przez archeologów sytuacji kulturowej w danej epoce. Zmusza do nowego spojrzenia na zagadnienia społeczne, religijne, obrzędowe (m.in. architektura grobowa), a także na ówczesną sieć powiązań interregionalnych. Omawiana pozycja – dofinansowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa – jest osiągalna zarówno w wydaniu książkowym w nakładzie 120 egzemplarzy, jak i w wersji cyfrowej w wolnym dostępie na stronie Repozytorium Cyfrowego Instytutów Naukowych (www.rcin.org.pl). Jak już wspomniano, została opublikowana w trzech tomach, z których dwa stanowią materiał ilustracyjny uzupełniający katalog zawarty w tomie pierwszym.

Wszystkie tomy łączy szata graficzna bazująca na zdjęciach materiału zabytkowego z omawianego stanowiska; różni jedynie wybrany motyw przewodni. Każdy wolumin został opatrzony innym, wyróżniającym go zabytkiem: dla tomu pierwszego jest to unikatowy wózek kultowy, dla drugiego – bransolety brązowe, dla trzeciego – naczynia grafitowane. Motywy te w tomie drugim i trzecim pojawiają się także na stronach „podtytułowych”. Takim zabiegiem, pokazującym bogactwo i wyjątkowość, a zarazem zróżnicowanie odkrytych materiałów, zdecydowanie zachęca do zapoznania się bliżej z recenzowaną publikacją.

Tom pierwszy – *Katalog* – zawiera łącznie ze *Wstępem* 240 stron opisu zawartości poszczególnych obiektów odkrytych na cmentarzysku. Uzupełniają go *Typologia naczyń* (schemat typologiczny cerami-

ki wg Anny Józefowskiej i Dagmary Łaciak) oraz 56 zdjęć terenowych przedstawiających wyłącznie plany i przekroje grobów komorowych. Łącznie liczy on 281 stron. Tom drugi – *Tablice, część pierwsza* (506 stron) i tom trzeci – *Tablice, część druga* (561 stron) zawierają materiał ilustracyjny, na który składają się plany i przekroje grobów oraz rysunki pochodzących z nich inwentarzy, głównie ceramiki, ale także broni, narzędzi i ozdób – ogółem 1055 tablic. Na rysunkach została uwzględniona również planigrafia poszczególnych elementów prezentowanych zespołów. Podkreślić należy przy tym znakomitą od strony tech-

nicznej i edytorskiej jakości tych rycin, uwydatniona jeszcze w wersji papierowej przez użycie kredowego papieru.

Plany i przekroje obiektów zachowane są w jednej skali, natomiast schematyczne ujęcia planigrafii poszczególnych zespołów, w innej, lepiej oddającej szczegóły rozmieszczenia przedmiotów. Elementy składowe inwentarzy grobowych starano się utrzymać w jednej skali, tak by widoczne było zróżnicowanie wielkościowe poszczególnych przedmiotów, np. tabl. 8, 22, 117, 138, 142-143, 198, 396, 554, 700. Wyjątek stanowią na ogół duże naczynia, jak np. talerz krążkowy (N3) z grobu 550 (tabl. 128), waza (N1) z grobu 599 (tabl. 160) czy popielnica (N1) z grobu 12102 (tabl. 1025) lub bardzo małe przedmioty. Do tych ostatnich należy liczny zespół drobnych paciorków szklanych z grobu 11621 (tabl. 1021), który odbiega skalą także od współwystępujących z nim zabytków metalowych. Te wyroby różnią się od pozostałych również sposobem prezentacji. W ich przypadku zamiast czarno-białą dokumentacją rysunkową – jak czyniono to dla innych zespołów paciorków szklanych i bursztynowych – posłużono się kolorowymi fotografiami. Barwą, odwzorowującą rzeczywistość, wyróżniają się również przedstawienia ceramiki malowanej (np. tabl. 88, 282, 482).

Zawartość tablic została w większości dobrze skomponowana. W niekorzystny sposób odbiegają od nich te, na których obserwujemy pozostawiony szeroki, niezagospodarowany pas na dole strony (np. tabl. 330, 573, 485, 693, 784), w skrajnych przypadkach obejmujący nawet pół strony (np. tabl. 311, 573). W niektórych miejscach nie został zachowany numeryczny porządek prezentacji grobów, jednak zjawisko to jest uzasadnione powiązaniem ze sobą poszczególnych obiektów, np. grobów: 8873, 8873a i 8889 (tabl. 790-792); 8874 i 8881 (tabl. 792); 8883-8886 oraz 8901-8902 (tabl. 798) czy 8887 i 8890 (tabl. 802). Istnieją także luki pomiędzy niektórymi numerami liczące od kilku, np. między 4404 a 4408; między 4852 a 4857, między 5611 a 5616, do kilkunastu pozycji, np. między 4429 a 4851, między 4865 a 5597, między 5617 a 5952. Nie zostały one w żaden sposób wyjaśnione w części opisowej, aczkolwiek można domyślać się, iż brakujące numery dotyczą obiektów innych kultur bądź okresów. Potwierdzałyby to przypadek obiektu o numerze 4866, który choć nie uwzględniony w katalogu, znajduje się na planie zamieszczonym na tablicy 574.

Większość uwagi Czytelnika skoncentruje się, bez wątpienia, na tomie pierwszym, gdyż to w nim,

we *Wstępie*, zawierającym również wersję w języku angielskim, znajdzie on gros informacji. Dotyczą one historii badań stanowiska oraz przedstawiają opis dotychczasowych badań laboratoryjnych i wykaz osób w nich uczestniczących, a także rejestr wykonanych i nadal wykonywanych opracowań specjalistycznych i dotychczasowych publikacji powstałych na tej podstawie. W dalszej części tej partii tekstu znajduje się statystyczne podsumowanie odkrytych materiałów. W trakcie dwuletnich badań odkryto 13794 obiekty nieruchome, z których ponad tysiąc pochodzi z omawianego cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza. Spośród nich ok. 800 to groby ciałopalne, a ok. 300 to tzw. groby komorowe. Materiał ruchomy z nich pozyskany to „ponad 900 tysięcy naczyń i przedmiotów ceramicznych, kilkadziesiąt tysięcy fragmentów ceramiki, około 3000 przedmiotów metalowych, szklanych, bursztynowych, kamiennych i kościanych, jak i kilkaset nieokreślonych fragmentów przedmiotów brązowych lub żelaznych (...)”.

Część katalogowa stanowi zasadniczą zawartość omawianego tomu. Opisy poszczególnych obiektów zostały przedstawione według następującego schematu: typ grobu (np. popielnicowy; bezpopielnicowy; popielnicowy, komorowy), lokalizacja w obrębie siatki arowej, odniesienie do numeru tablicy bądź tablic, opis kształtu obiektu i charakterystyka jego wypełnienia, inwentarz, określenie antropologiczne znalezionych szczątków ludzkich, chronologia zespołu¹. Od tej reguły zdarzają się wyjątki, np. w przypadku obiektu 363 najpierw podano chronologię, potem dopiero określenie antropologiczne.

Stopień uszczegółowienia opisu jam grobowych i ich zawartości jest zróżnicowany, gdyż odzwierciedla stan faktyczny – pochówki nie były jednolicie wyposażone, różna była też konstrukcja obiektów funeralnych. Zdecydowanie najbardziej obfite są opisy grobów komorowych. W niektórych przypadkach wspomniana jest obecność kości zwierzęcych, nie ma jednak informacji na temat ich przynależności gatunkowej. Poszczególne elementy wyposażenia nieceramicznego opatrzone są numerem (w nawiasach), który odpowiada numerowi na tablicy, co znacznie ułatwia identyfikację materiału.

W opisach zawartości inwentarzy używane są także skróty dotyczące ceramiki rozwinięte następnie

¹ Ze względu na to, że część z opisywanych struktur to jednostkowe obiekty, np. jama albo dół posłupowy lub rów, nasuwa się pytanie, co w takich przypadkach ma oznaczać słowo „zespół”?

w rozdziale (?) *Typologia naczyń*. Odnoszą się one jedynie do typów formalnych ceramiki. Zabieg ten znacznie skraca i upraszcza opis, ułatwiając jednocześnie zapoznanie się z materiałem. Niestety, w takim ujęciu nie zostają uwzględnione cechy technologiczne ceramiki, jak np. barwa, domieszka etc., które zazwyczaj są brane pod uwagę w opisach katalogowych. Nie podano także kryteriów, na podstawie których stworzono typologię. Czytelnik otrzymuje do dyspozycji jedynie „obrazkowe” ujęcie poszczególnych typów bez żadnej charakterystyki, które zapewne ma mu jedynie ułatwić odbiór części opisowej katalogu. Można mieć nadzieję, że w kolejnych tomach, w których ma być ujęta analiza materiałów, te aspekty, m.in. szczegółowe omówienie ceramiki niemalowanej, będą uzupełnione. Zwłaszcza, że dysponujemy już opracowaniem dotyczącym ceramiki malowanej (Gediga i inni 2017), w którym – jak można stwierdzić już przy pobieżnym oglądzie – zaproponowana typologia jest zbieżna z tą przedstawioną dla ogółu ceramiki.

Tom zamyka seria fotografii przedstawiających różne etapy i poziomy eksploracji grobów komorowych, tak w planie, jak i przekroju. Są to najbardziej efektowne i złożone obiekty na stanowisku, zarówno pod względem konstrukcyjnym, jak i zawartości, nie dziwi więc, że to one zostały tutaj wyeksponowane. Szkoda jednak, że nie zaprezentowano w ten sposób także mniej spektakularnych reliktyw odkrytych na stanowisku.

Ten niezwykle obfity katalog, zawierający tak różnorodny i efektowny materiał, będzie stanowić bez wątpienia znakomity punkt wyjścia do dalszych badań i analiz, także jako tło porównawcze o znaczeniu ponadregionalnym. Jedyny mankament, który ma wpływ na odbiór pracy, to drobne błędy redakcyjne, których mam nadzieję uda się uniknąć w kolejnych tomach cyklu. Przede wszystkim brakuje spisu zawartości. Nie jest on zazwyczaj niezbędny w publikacjach tego typu. Jednak tutaj, zwłaszcza w tomie pierwszym – gdzie mamy do czynienia z pięcioma wyróżnionymi częściami opracowania: Wstęp, Introduction, Katalog, Typologia naczyń, Fotografie terenowe – znacznie ułatwiłby on korzystanie z książki. W dwóch pozostałych tomach przydatne byłoby podanie informacji, których konkretnie obiektów dotyczą, choćby przez ramowe podanie ich numerów, np. tom 2 – groby nr 204-4279; tom 3 – groby nr 4282-13876.

Zwraca uwagę, że do żadnego z trzech woluminów nie został dołączony ogólny plan całego cmentarzyska, który pokazywałby położenie grobów względem siebie oraz wobec reliktyw innych kultur

i okresów występujących na tym stanowisku. Utrudnia to całościową percepcję dokonanych odkryć. Taki plan – z lokalizacją ceramiki malowanej – został wprawdzie już opublikowany we wcześniejszej pracy dotyczącej tej nekropolii (Gediga i inni 2017), jednak tutaj jego obecność podkreślałaby skalę opisywanego stanowiska.

Rzuca się także w oczy niejednorodność w brzmieniu tytułu omawianej publikacji. Na stronie tytułowej figuruje zapis „Cmentarzysko wczesnej epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski” (taką nazwę zaproponowano też dla całego cyklu wydawniczego – por. s. 5), natomiast na okładce – „Cmentarzysko z epoki żelaza w Domasławiu 10/11/12, powiat wrocławski”. *Notabene* pod względem gramatycznym to drugie sformułowanie jest prawidłowe, gdyż to nie wczesną epokę żelaza pochowano na tej nekropolii.

Pozostałe niedociągnięcia wynikają zapewne z pobieżnej korekty. Zaliczyć do nich można:

– brak konsekwencji w zapisie przytaczanych imion i nazwisk. Przykładowo na s. 5 figuruje pełne imię i nazwisko głównej autorki tego opracowania, natomiast przy kolejnych trzech badaczach podano już tylko inicjał. Imię i nazwisko jednego z nich zostało rozwinięte na s. 7, tak jak i innej badaczki, kolejni natomiast znów przywoływani są wyłącznie z inicjałem; podobnie na s. 8 i 9. Najlepiej sytuację tę ilustruje następujące zdanie: „Konserwacja zabytków metalowych była przeprowadzona przez laboratorium Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem dr Beaty Miazgi oraz w Centralnym Laboratorium Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie przez Zespół kierowany przez dr. inż. Z. Hensla”. Pierwsza osoba wzmiankowana w tym zdaniu została wymieniona z imienia i nazwiska, przy drugiej podano tylko inicjał, a obie odnotowano w tekście po raz pierwszy. Zazwyczaj przyjmuje się, że przynajmniej przy pierwszym przywołaniu czyjś nazwiska również imię podaje się w pełnym brzmieniu, a przy kolejnym zastępuje się je inicjałem. Tutaj brakuje jakiegokolwiek reguły w tym zakresie;

– błędy w odmianie nazwy tytułowej miejscowości, raz „w Domasławiu” (s. 7), raz w „Domasławie” (s. 9);

– błąd w podpisie tablicy nr 630 (s. 136, tom 3), która miała przedstawiać plan i profil grobu 6017, a widoczny jest na niej tylko inwentarz tego obiektu.

Należałoby również zachować konsekwencję w sposobie podawania numerów kolejno następujących po sobie tablic. Na ogół podawany jest numer pierwszej i ostatniej, oddzielone myślnikiem, ale

w pojedynczych przypadkach numery wszystkich są wymieniane po sobie, np. przy grobie 6966 – tabl. 693, 694, 695, 696 (s. 167) czy 7415 – tabl. 730, 731, 732 (s. 175).

Wyżej wymienione niedoskonałości nie mają wpływu na wysoką ocenę prezentacji materiałów z tak wyjątkowego i ciekawego stanowiska, jakim jest cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza w Domasławiu. Znakomicie wydane pod względem edytorskim, z bogatą kolekcją dokumentacji fotograficznej oraz z niezwykle szczegółowymi ilustracjami inwentarzy grobowych wszystkich rodzajów grobów, uwzględniającymi planografię ich poszczególnych elementów,

prezentowane trzy tomy należy traktować jako zapowiedź całościowego opracowania tego niezwykle istotnego dla archeologii europejskiej stanowiska, której dotychczasowe, liczne, cząstkowe publikacje materiałów z Domasławia nie zastąpią.

BIBLIOGRAFIA

Gediga B., Łaciak D., Łydzba-Kopczyńska B., Markiewicz M. (2017). *Świat kolorów garncarzy z rejonu Domasławia sprzed około 2800 lat*, Wrocław.

Joanna Urban

Adres Autorki:

Dr Joanna Urban
Ośrodek Interdyscyplinarnych Badań Archeologicznych
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Al. Solidarności 105
00-140 Warszawa
e-mail: jurban@tlen.pl
 <https://orcid.org/0000-0003-0714-7753>